

Kapitel 1

Videnskabens historiske overskud: En introduktion

Kirsten Hastrup

Dette er en bog om humanistisk videnskabelighed og dens betydning for det samfund, vi lever i. Den kan ses som en materialisering af det samtalefællesskab, som de humanistiske videnskaber altid har udgjort, og som Erasmus af Rotterdam i renæssancen gav navnet *respublica litteraria*. Samtalen føres her mellem forskere fra omkring tyve forskellige humanistiske videnskaber, og det er min overbevisning, at disse stemmer bidrager til et og samme fællesskab – det videnskabelige. Dette mener jeg i meget omfattende forstand, og ikke kun med henvisning til det, vi her og nu kalder humaniora.

Enhver vil vide, at grænserne mellem de enkelte videnskaber er permeable, for nu at udtrykke mig beskedent, og det medfører i sig selv et spørgsmål om betimeligheden af at opretholde disciplinerne i deres nuværende form. Ikke at jeg skal afgøre det, naturligvis, men det forekommer mig, at vi efter det lange tyvende århundrede, hvor man stort set har udfyldt det nittende århundredes disciplinerede ambitioner med en detalje- og vidensrigdom uden sidestykke, måske er parate til at begynde en seriøs diskussion af en mulig reorganisering af videnskaberne – også institutionelt. Min baggrund for at sige dette er en fornemmelse af mit eget fag (antropologien) som ét, der på én gang har perfektioneret og undermineret sit projekt (cf. Hastrup 1995). Men det er vist en almen opfattelse i disse tider, at specialiseringen har nået sin grænse, og at en fornyet sam-

mentænkning af det videnskabelige projekt er mere end påtrængende.

Det er egentlig ikke så nyt, som man skulle tro. Jeg kan blot henvise til Harald Høffdings værk om *Etik* (1887), hvori han også taler om den videnskabelige erkendelses etiske betydning, og hvori det blandt andet hedder:

Videnskabens fremadskridende Specialisering gør det sikkert vanskeligere og vanskeligere selv for Videnskabens egne Dyrkere at skaffe sig et selvstændigt Overblik over dens Resultater. Men intellektuel Kultur forudsætter heller ikke, at Alle vide Alt. Der kan være en selvstændig intellektuel Dannelse i store Kredse, naar blot selve Tænkeevnen er udviklet. Trods Videnskabernes Forskellighed er det dog en og samme Tankekraft, med hvilken Alle arbejder, og det er en og samme Verden, de alle, hver fra sin Side, søge at trænge ind i. Derfor vil den, der paa fornuftig Maade er ført ind i et enkelt Omraade, let kunne bringes til at forstaa de Opgaver og Vanskeligheder, som frembyde sig paa andre Omraader. (Høffding 1887:435)

Spørgsmålet er naturligvis, om vi overhovedet er ført ind i videnskaben 'på fornuftig måde', eller om der er noget, vi har glemt i al vores iver efter perfektionering. Her tænker jeg ikke mindst på den måde, hvorpå vi fører næste ge-

neration ind i videnskaben. Hvis den skal fornyes, så den aktivt kan 'svare' samfundet, er det muligt, at vi må lave indføringen lidt om, for at vi kan få samtalen gang igen hen over de påståede kulturkløfter i videnskaben.

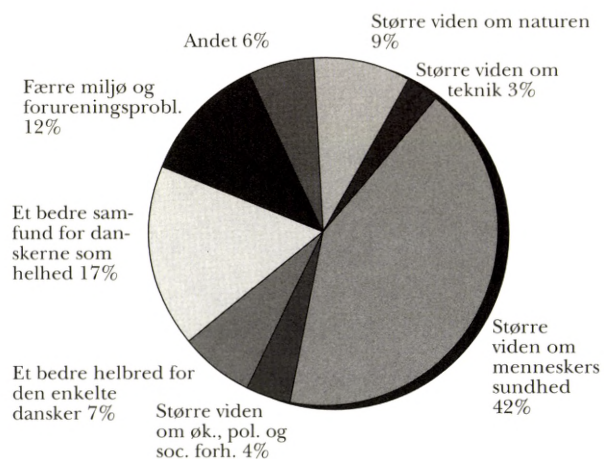
Baggrund

Om baggrunden for symposiet kan jeg sige, at der har været tale om både positive og negative faktorer. Til de første hører min overbevisning om, at den humanistiske tradition er uendeligt rig og for en stor del uudnyttet; der er et overskud i videnskaben, som kan omsættes i nye tanker, og ny historie. På samme måde er jeg overbevist om, at de humanistiske videnskaber er langt 'nyttigere', end man normalt forestiller sig, hvis man vel at mærke ikke definerer 'nytte' i snævre instrumentalistiske begreber.

Det er denne nytte, jeg håber vil fremgå af denne bog, og det ikke kun for politikernes skyld, men også i høj grad for forskningens. Igen kan jeg henvise til mit eget fag, hvor man i øjeblikket oplever en temmelig beklemmende retraditionalisering af faget på den ene side, og en legitimering af det på den anden med henvisning til et instrumentalistisk nyttebegreb, der så at sige gør antropologien til udviklingens eller teknologiens håndgangne mand eller kvinde, snarere end dens udfordrer. Jeg mener ikke, at denne nyttiggørelse er det rigtige svar på samfundets legitime krav om, at videnskaben skal bidrage til de fælles værdier.

Denne form for nyttetænkning er således et af de negative incitamenter til denne bog. Det er jo ikke kun i antropologien, man møder dette snævre syn på videnskabens værdi, det er i mange andre fag og i hele samfundet. I en rapport om *Folk og forskning*, som Analyseinstitut for Forskning udgav i 1998, dokumenteres det således, at folk i almindelighed sjældent tænker på humanistisk forskning, når de bliver spurgt om forskningens vigtigste opgaver:

Forskningens vigtigste opgave i pct.

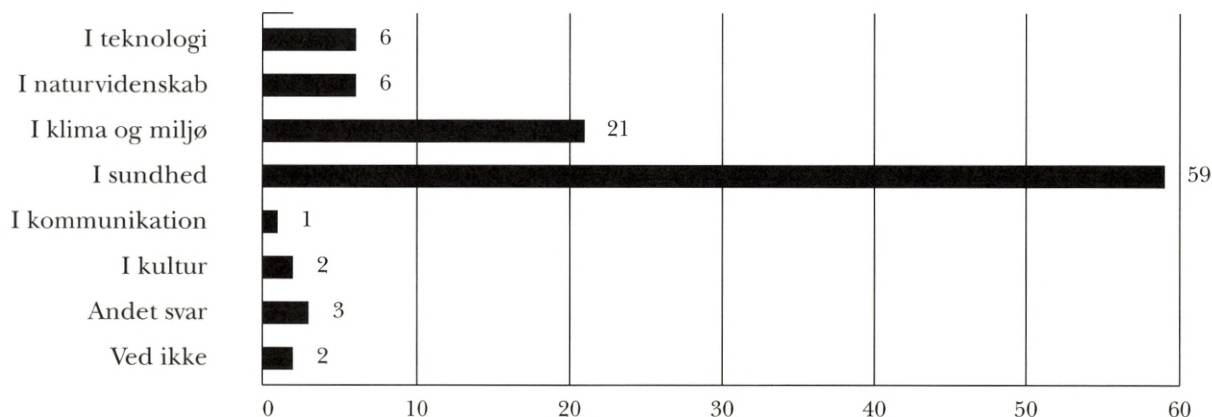

(Kilde: Rapport fra Analyseinstitut for Forskning, 1998/1, s. 41)

Som det fremgår af denne illustration, er det den hvidkittede videnskab, der er prototypen for forskning i danskernes bevidsthed. Det kommer nok ikke som nogen overraskelse, men det maner dog til en vis eftertanke, at samfundsvidenskab og humaniora er så usynlige, når de nu de facto er aldeles afgørende.

Der spores dog en lykkeligere tendens i nyere forskningspolitiske sammenhænge, hvor der gøres plads for den 'u-nyttige' humanistiske forskning, men vi er lang vej fra rent faktisk at blive krediteret for vores arbejde i og for samfundet, det vil sige arbejdet med at holde forestillinger og begreber i bevægelse, og med at opretholde eller forny værdigrundlaget for både politiske og teknologiske prioriteringer. Det viser sig også, at selv når man direkte introducerer begreber som kultur og kommunikation som valgmuligheder i undersøgelsen af, hvilken forskning der er vigtigst, så er fordelingen beskæmmende:

Hvilken slags forskning er allervigtigst: pct.

(Kilde: Rapport fra Analyseinstitut for Forskning, 1998/1, s. 46)

Som helhed mener jeg, at en genopretning af denne situation må starte i egne rækker. Det er her, vi skal stille de højeste krav til kvaliteten af arbejdet, og det er også her, vi skal genopdage og genetablere vores samfundsmæssige betydning. Det kræver tid og begejstring; begge dele er knaphedsgoder i disse tider, men dog er vi her og kan gøre noget ved det.

Den usamtidighed, vi oplever mellem erkendelsen af videnskabelig kompleksitet efter modernismekritik mv. på den ene side og evne og vilje til at tage konsekvenserne på den anden, fører nemt til afmagt og mathed, ikke mindst når man samtidig udsættes for temmelig massive anklager for blot at ville opretholde egne privilegier, hver gang man forsvaret videnskaben. Men det går jo ikke. Selvom det er svært at forholde sig til tidens flydende ontologier, og ditto videnskabelige objekter, så er det værd igen at minde om Høffding og hans bemærkning: '[D]en Kundskab, som forbliver virkningsløs, er den færdige, den udefra meddelte Kundskab' (Høffding 1887: 432). Heraf følger som en modslutning, at den virkningsfulde kundskab er den bevægelige og den indoptagne.

Den litterære republik

Erasmus' begreb om den litterære republik var et udpræget humanistisk begreb for det videnskabelige fællesskab. Litteraten og den lærde var synonyme i renæssancen, fordi ordet og sproget var så centralt i de humanistiske studier af grammatik, retorik og poesi; også etik og historie måtte tilegnes gennem læsning af teksterne, og læsningerne førte til fornyelse af begge dele. Det var vist ikke Erasmus, der opfandt den litterære republik som sådan, men det var ham, der omsatte ordet og fremviste det som et nyt ideal (Burke 1999). Det var idealet om et intellektuelt rum, der overskred alle grænser, og som gjorde lærdommen flytbar og omsættelig. Dette ideal gælder stadig, ligesom renæssancens hele menneskesyn stadig i en eller anden forstand er klangbunden for de humanistiske videnskaber, der beskæftiger sig med mennesket som drivkraft i historien, og ikke blot et passivt offer for den. I lidt mindre målestok kan man se de tidligere 'kredse' af forskere med fælles interesser som eksempler på litterære republikker, der i kraft af den selvfølgelig udveksling satte sig kraftige spor. Fra Danmark kender man især lingvistkredsen,

med Louis Hjelmslev i centrum, der fungerede som kollektiv prøveinstans for de enkeltes dristighed (Gregersen 1998).

Selvom begrebet humanisme måske er anakronistisk i forhold til det konglomerat af vidensinteresser, som fostredes i renæssancen, så er det her, vi finder begyndelsen til den *genstandsgørelse* af 'det menneskelige', der siden har drevet humanvidenskaberne (Favrholdt 1990). Foruden dannelse indebar humanismen nemlig også en distancering til feltet; der opstod med andre ord et perspektiv på det menneskelige, der gjorde det muligt at gøre det til genstand for videnskabelig interesse. Det var en genstand, der først og fremmest blev formuleret som en treenighed af sprog, litteratur og historie, som lige siden på mange måder har været kernen i det humanistiske projekt og dets ambition om at forstå den menneskeskabte verden i aller videste forstand.

Genstandsgørelsen var forudsætningen for at kunne nå den *teoretiske* indsigt i det menneskelige, der er ganske afgørende for videnskaben og for samfundet. Teorier er jo hverken mere eller mindre end måder at forestå sammenhænge på, og i denne sammenhængsskaben ligger et af videnskabens store bidrag til samfundet. Det er nemlig ubetvivleligt, at en væsentlig del af de teorier, der er fremsat gennem tiden, udgør dagens 'common sense'. Når det er blevet selvfølgelig at tale om sådan noget som sprog og bevidsthed, økonomi og politik, samfund og dannelse, så er det fordi disse teoretiske samlebetegnelser har svaret til dele af den virkelighed, man var fælles om. Det teoretiske arbejde med menneskeskabte forhold indebærer altså en gradvis objektivisering, eller naturalisering, af de selv samme forhold. Denne objektivisering bliver i næste runde udgangspunkt for oprettelsen af distinkte videnskabelige discipliner med hver sit naturaliserede objekt.

Den inddeling af genstandsområdet, jeg tænker på, er ikke er uden sammenhæng med det forhold, at sproget spiller en afgørende rol-

le i al videnskabelighed. Den videnskabelige sprogbrug indebærer i sig selv en ontologisering. Når vi forstår noget og vil formidle vores forståelse, så indebærer det, at vi tillægger det en objektiv eksistens uden for os selv og vores egen forståelseshorizont. Det forståede får på den måde ontologisk status; det bliver en ting. Det gælder også menneskelige forhold.

Sproglighed indebærer altid en form for objektivisering, og i forbindelse med det teoretiske sprog er det specielt påfaldende, at sprogets kognitive økonomi ofte medfører det, der kan kaldes ontologisk 'dumpning' (jvf. Hastrup 1999). Sproget giver os en række mere eller mindre veldefinerede begreber, kategorier, billeder og symboler, som vi bruger til at objektivere verden med. Men det, vi i virkeligheden objektiviserer, er vores (midlertidige) måde at forstå verden på; et epistemologisk forhold bliver til en ontologisk påstand. Disse påstande, som altså er resultater af det teoretiske arbejde, siver derefter ud i både det naturlige sprog og i den almindelige selvforståelse, hvor de får form af kulturelle selvfølgeligheder – indtil de anfægtes af nye teorier. Med andre ord, kulturelle selvfølgeligheder findes ikke som en essens, eller en naturlig kvalitet ved samfundet. De opstår i udvekslingen mellem mennesker – heriblandt forskere – og mellem mennesker og deres omgivelser, som hele tiden er under fornyelse. I denne proces spiller de menneskelige videnskaber en afgørende rolle.

Man kan sige, at det er en del af den menneskelige tankes natur, at den til enhver tid kan overskride det allerede givne. Tanken er fri i den forstand. Forskningens frihed indebærer en systematisk udnyttelse af tankens frihed, herunder en frihed til at vælge sin genstand, sin metode og sit mål. Men det overordnede sigte er klart: fornyelse af den kollektive forståelse af verdens indretning og historiens overskud. Når ethvert aldrig så moderne eller postmoderne samfund i denne globale tidsalder har brug for et frit universitet, så er det, fordi der må findes

et sted, hvor der kan tænkes nyt, uafhængigt af de kræfter, der i øvrigt netop har magten til at objektivere og realisere egne forestillinger. Videnskaben er på den måde altid ansvarlig over for sit samfund. Den garanterer mod stivnede objektiviseringer. Eller som Høffding siger det:

Til Videnskabens Frihed og Selvstændighed hører ikke blot, at den faar Lov til at udvikle sig indenfor sine egne Omraader, uden at hæmmes af ydre Autoriteter, men ogsaa at den ikke hindres i at øve den Indflydelse paa den almindelige Livs- og Verdensanskuelse, som det ligger i dens Natur at øve. Det videnskabelige Verdensbillede bestemmer nødvendigvis vor Livsanskuelse og vor Tro. Ti det er i den virkelige Verden, at vore Overbevisninger skulle staa deres Prøve, godtgøre deres Kraft; og denne virkelige Verden kunne vi nu en Gang ikke lære at kende paa anden Maade end ved Videnskabens Hjælp. En Tro, der skyr Sandheden, er en blot Drøm. Vanskeligheden ligger i, at de Ændringer, den videnskabelige Forskens Resultater frembringe i en Livsanskuelse, i Regelen foregaa langsomt og umærkeligt, og at det ikke altid kan afgøres med Sikkerhed, hvilke de definitive Konsekvenser af et videnskabeligt Resultat ere. Her stilles da store Krav til Sandhedskærlighed og Ærlighed ... Den intellektuelle Kultur er en Kunst, som langt fra findes hos alle Videnskabsmænd. (Høffding 1887: 443)

Den videnskabelige ansvarlighed er ikke kun en ansvarlighed over for samfundet, men også en ansvarlighed over for den virkelighed, der er dens genstand. Selvom vi mere eller mindre frit kan konstruere vores analytiske objekter, så kan vi ikke gøre det uden empirisk forankring. Det er altid en del af en verden, der skal forstås, om den er aldrig så flertydig og flygtig.

Netop flygtigheden af det menneskelige objekt gør en mangfoldighed af perspektiver nød-

vendig. Et perspektiv udtrykker en selektiv opmærksomhed, som man opdagede det i renæssancen, hvor perspektivet ikke kun omfattede billedkunsten, men indebar en radikalt ny måde at tænke om historien på; selv historien måtte forstås ud fra et givet synspunkt (jvf. Panofsky 1991). Som jeg ser det, opstod universiteterne på en idé om at lade perspektiverne mødes, at skaffe plads til at de kunne brydes. Det er stadig et ideal.

Samtidig med perspektivering og nytænkning leverer de menneskelige videnskaber også noget andet til samfundet, nemlig værdier. Det lå allerede i det, jeg citerede Høffding for, at videnskaben påvirker hele vores livsanskuelse, og en sådan er jo ikke mulig uden en form for værdisætning. Det er ikke sådan, at værdierne følger med i et noteapparat eller i indskudte sætninger i enhver analyse. De er oftest implicite i fremstillingen, men i det omfang, etik drejer sig om en vurdering af menneskelige handlinger, så er det oplagt, at etikken er allestedsnærværende i de humanistiske videnskaber, der jo om noget drejer sig om en forståelse af netop menneskelige forhold.

Et gennemgående tema i vurderingen af de humanistiske videnskaber er sammenligningen med naturvidenskaben, som i meget høj grad har fået tillagt normativ status, og i forhold til hvilken resten er blevet målt (se fx. Spang-Hanssen 1990). Forskellen mellem dem kan nemt overdrives, som man ved (Fink 1990), og jeg skal ikke gå i detaljer, blot nævne et enkelt punkt vedrørende videnskaberens transformative betydning. Ved første øjekast kan det naturligtvis se ud, som om naturvidenskaben har større transformativ betydning end humanvidenskaberne. Men det er delvist et optisk bedrag, som dels er baseret på den reelle 'usynlighed' af de humanistiske videnskaber bidrag til begrebsfornyelse og historisk udvikling, dels på en uhensigtsmæssig sammenkobling af naturvidenskab og teknologi. Naturvidenskab er jo meget andet end teknologisk opfindsom-

hed; det er også en dybtgående refleksion over altings sammenhæng og et forsøg på at skabe et sprog, f.eks. et matematisk sprog, der kan rumme et uendeligt antal variationer i simple ligninger. Her er afstanden til humaniora næsten forsvindende.

Der er måske en forskel i det forhold, at naturvidenskaben ofte har et teknologisk forhold til sit objekt, men det reducerer ikke det ene til det andet. Teknologien er et redskab for og en konsekvens af en lang række sociale og kulturelle forhold og værdidomme, der langt fra kun er naturvidenskabeligt baserede. Der er måske (?) en højere grad af konsensus om resultater og fremskridt i naturvidenskaben end i de konfliktprægede og diskussionslystne humanvidenskaber, men det gør vel ikke automatisk de sidstnævnte til naturvidenskabens fattige slægtning. Skulle det være fattigere at stå i et etisk forhold til sit objekt end et teknologisk?

Det giver simpelthen ikke rigtig mening at vurdere videnskabernes respektive værdi ud fra deres instrumentelle opfindsomhed. For det første er de forskellige videnskaber dybt afhængige af hinanden, fordi de i fællesskab skubber horisonten for det historisk mulige, også hvor det ikke er så tydeligt som f.eks. i det tidlige 17. århundredes Prag, hvor Kepler boltrede sig i humanistiske værker for at perspektivere forholdene i universet (Grafton 1991). For det andet er netop deres samvirken en betingelse for at opretholde en vis sans for proportioner i samfundet.

Tradition og kritik

Man vil have bemærket, hvordan jeg flere gange har henvist til Harald Høffding, og uden tvivl vil kunne angribes for både naivitet, forfængelighed og eklekticisme i min omgang med en filosof fra det nittende århundrede. Det tager jeg roligt, thi min hensigt har alene været den at vise, hvor meget visdom og sproglig formåen der allerede findes i den humanis-

tiske tradition, som kan berige samtalen i dag, hvor specialiseringen er drevet så langt ud, at man indimellem glemmer både fællesskabet og etikken i det videnskabelige arbejde.

Begge dele har med kumulation at gøre. Det har været et tilbagevendende spørgsmål, i hvor høj grad videnskab, og ikke mindst humaniora, er kumulativ. I *Babel og Tomrum* synes Fjord Jensen (1998) at slå fast, at kumulation er umulig. Jeg er ikke enig. Det er givet, at ingen videnskab nogensinde er slet og ret kumulativ, fordi tidligere resultater af selv den mest anstændige forskning altid vil skulle korrigeres (Flor 1990: 51), men når traditionel humanistisk forskning opfattes som i markant ringere grad kumulativ end naturforskning, så er det måske fordi den gamle viden indbygges i og underordnes den nye viden i sidstnævnte. Naturvidenskaben behøver derfor ikke at diskutere med den gamle viden, undtagen i historisk øjemed, mens humanisterne hele tiden er pisket til at gå tilbage, både for at undersøge vidensgrundlaget og for se om der er noget, man har glemt (Spang-Hanssen 1990:121-122). Her bliver *respublica litteraria* meget konkret, og ligheden mellem dens borgere gennem tiden helt bogstavelig. Høffding og jeg befolker samme verden og må tale sammen. Det er så meget mere påtrængende, som også Høffding mente, at filosofi eller forskning i almindelighed ikke kun var et akademisk anliggende, men en 'livs-sag' (Koch 1998:28).

Kumulation i simpel 'additiv' forstand er således ikke mulig, men forudsætningerne for fornyelse findes blandt andet i traditionen. Et af elementerne i denne tradition er det videnskabelige håndværk, som indebærer systematisk undersøgelse med alle tilgængelige redskaber, kontrol af resultaterne og gensidig kritik. Det er ikke mindst denne håndværksmæssige tradition, vi lærer som studenter. Der er ingen absolut sandhed at lære, men en metode til på ethvert givet tidspunkt at spørge til gældende forestillinger.

Metoden i det humanistiske projekt består af elementer fra hele traditionen, fra renæssancens introduktion af perspektivet og forståelsen af synsvinklens betydning, over oplysningens empiriske krav og forherligelse af fornøften, over romantikkens indføling og hermeneutiske opkridtning af feltet, og videre over den institutionelle etablering, modernisme og post-modernisme og frem til i dag, som vi endnu ikke har noget navn for.

Ser vi 'horisontalt' på nutiden, så er det karakteristisk, at den oftest fremstilles i begreber som globalisering, multikulturalisme, værdinihilisme, fragmentering, kompression, ontologisk usikkerhed og meget andet, som måske nok har en vis deskriptiv relevans, men som sandelig også har givet anledning til en hel del sludder. Det gælder ikke mindst i samfundsvidenskaberne, som mere end andre videnskaber lever på og forbinder sig med nuets overflade, i det Giddens (1984) kalder et 'dobbelt hermeneutisk forhold'.

Men der er mere til nuet end det, der møder øjet, selvom der er en utrolig grad af mangel på 'vertikal' bevidsthed, om man vil, det vil sige en bevidsthed om fortid og forgængere, om tradition og kumulation. I det omfang videnskaben gør sig til medløber med tidens malaise, svigter den en del af sin opgave, der blandt andet består i at bevare kontakten med historien – og det overskud af alternative tænke måder, der findes i den. Hvis vi vil mere end at konstatere og kommentere, må vi starte med at erkende vores placering i et rum, der også er befolket af vores forgængere, og hvor vores egen position og videnskabelige landvindinger i høj grad er 'underskrevet' af andre.

Historisk overskud

Det er min opfattelse, at intet samfund kan vedligeholde eller udvikle sig selv uden den særlige form for omtanke, der skabes i humanistisk videnskab. Nyttens findes i enhver ny for-

ståelse af den enkeltes mulighed for at påvirke historien, af tankens mulighed for at overskride gældende sandheder, af kulturelle forestillingers indlejring i kroppens tavse viden, eller i sprogets infiltrering af ontologierne. Med andre ord, værdien af humanistisk videnskab ligger i selve det forhold, at tanken om mennesker, samfund og videnskab holdes i bevægelse og ved egen kraft påvirker vores opfattelse af det mulige. Langtfra kun at være en traditionsbevarende overflødighed er humanismen en samfundsmæssig nødvendighed. Det er selvfølgelig op til humanister af alle arter at sandsynliggøre dette gennem deres arbejde, og en forudsætning for dette er, at vi kommer ud af den handlingslammelse, der er fulgt med spørgsmålet om nytte. Det er ikke nytten, det handler om, men potentialet til at ændre historien.

Det er min overbevisning, at hvert eneste historisk øjeblik rummer et overskud; det er kun en begrænset del af de historiske muligheder, der realiseres. En af humanismens fornemste opgaver og største udfordringer er at vise potentialet i enhver situation for på den måde at åbne for en fornyet forståelse af dette historiske overskud. Historien gentager sig aldrig, men den følger heller ikke naturlige spor. Den tager den retning, mennesker giver den. Verden bliver altid delvist, som vi forestiller os den, og hvis de humanistiske videnskaber kan åbne for nye forestillinger om øjeblikkets muligheder, så er grunden lagt til en ny historisk optimisme og til en kreativ dialog mellem de meget forskellige discipliner, der har mennesket som deres omdrejningspunkt, og som ikke alene omfatter de fag, der her og nu er institutionaliserede som 'humaniora', men også samfunds- og en stor del af naturvidenskaberne.

Det er denne kreative dialog, jeg har ønsket at give plads i denne bog, og som var grundlaget for mit forsøg på for nylig at give en samlet fremstilling af det humanistiske projekt (Hastrup 1999). Jeg fandt det både nødvendigt og opmuntrende at gå humanismen efter i søm-

mene efter en rum tid med dekonstruktion og værdinihilisme i videnskabens egne rækker på den ene side, og med mangel på samfundsmæssig respekt og forståelse for de humanistiske videnskabers helt afgørende bidrag til historiens muligheder og fællesskabets værdier på den anden.

Vi må finde et sprog, der kan rumme menneskeligheden i sin helhed og lægge den til grund for værdisætningen af både det forgangne og det uforudsete: et sprog, der tør stå ved historiens flygtighed og øjeblikkets overskud og samtidig fastholde sin almenhed. Sproget har, som det har vist sig, en lang række af materielle effekter i kraft af dets evne til at ontologisere forskellige måder at forstå verden på. Det gælder også det videnskabelige sprog, at det trækker dybe furer i erkendelsens landskab, som derefter ikke længere er det samme. Netop det humanistiske videnskabssprog er særlig kraftfuldt i forhold til resten af samfundet, fordi det i udpræget grad er forpligtet på forståelighed. Mit synspunkt er, at i kraft af den lange tradition er de humanistiske videnskaber nu bedre rustet end nogensinde før til at tale i et videnskabeligt sprog, der ligesom kunsten skaber nye sammenhænge og viser hen imod værdier, der ikke nødvendigvis kan udtrykkes i etiske regler, men som netop findes i et grundlæggende menneskesyn, der giver mening til både ordene og stilheden mellem dem.

Den intellektuelles ansvar

De foregående bemærkninger leder frem til en lidt mere omfattende diskussion af den intellektuelles ansvar i vore dage. Vi har ikke i de nordiske lande nogen særlig tradition for at tale om de intellektuelle som en særlig gruppe, og derfor heller ikke for at tildele dem et særligt ansvar. I det omfang akademikere overhovedet har en position i den offentlige bevidsthed, er det snarest som 'eksperter'. Men, som Edward Said (1994) har argumenteret for,

er der god grund til at skelne. Kort fortalt ser han eksperten som én, der besvarer de spørgsmål, samfundet stiller; den intellektuelle derimod stiller spørgsmål til præmisserne for samfundets spørgsmål ved at stille nye. Enhver forsker er naturligvis parat til at stille op som ekspert med mellemrum og simpelthen svare på det, han eller hun bliver spurgt om. Men den videnskabelige verden som helhed er forpligtet til også at stille helt nye spørgsmål til samfundets selvforståelse og de deraf følgende prioriteringer. Videnskaben må udfordre gældende sandheder blandt andet ved at sammenligne dem med andre tiders, andre steder.

Et af de karakteristiske træk ved nutiden er en tilbøjelighed til at omdanne kvalitative forskelle til kvantitative. Den markante sproglige inflation, der følger med (og bidrager til) den meget omtalte (men kun lidet forståede) globalisering og såkaldte 'internationalisering' af videnskaben, indebærer en påstand om, at man kan måle kvalitetsforskelle på én og samme skala. For nylig har Wole Soyinka (1996) således gjort opmærksom på det helt uansvarlige i at omtale cigaretreklamer som 'en forbrydelse mod menneskeheden', fordi de egentlige forbrydelser af den art dermed nivelleres. Resultatet af sammenkoblingen mellem rygereklamer og folkemord er, at vores moralske beredskab over for de sidstnævnte smuldrer, selv om ofrene der ikke har noget valg.

En af de rimelige forventninger til de intellektuelle, og herunder ikke mindst humanister, er at de er med til at foreslå og fastholde passende skel i verden, og på den måde imødegå den sproglige inflation. Det er blevet fremhævet med stor styrke, at megen (vestlig) videnskab har perverteret dette krav og udviklet sig til en form for intellektuel terrorisme, som ved hjælp af endeløse citater fra franske filosoffer mystificerer den verden, de dermed monopoliserer for sig selv; dermed fornyer de en form for kolonialisme (se fx. El Saadawi 1996). Der er et ekko her af den orientalsmedebat,

som Edward Said satte gang i i slutningen af 1970'erne (Said 1979). Nawal El Sadawi rejser problemet med særlig reference til Ægypten og fremsætter de følgende betragtninger:

Egyptology is an example of cultural genocide or terrorism, in which a whole nation and its civilization and philosophy are violently reduced to a few stones or ruins. Egyptian philosophers have disappeared from history. One of them was a woman philosopher called Hypatia. She was killed twice: the first time in A.D. 415 by foreign invaders who killed her physically and burned her books together with the whole library of Alexandria in Egypt. The second time was in the nineteenth century when she was assassinated culturally and historically by the Egyptologists. (Nawal El Saadawi 1996: 168)

Stillet over for denne kritiske holdning kunne man fristes til at pakke sammen og forlade videnskaben. Man kunne hævde generelt, at i mange tilfælde er tavshed bedre end tale, og at der nok under alle omstændigheder er for meget 'støj' og unyttig snak i den akademiske verden. Men når det gælder den videnskabelige skelsætten, både begrebs- og værdimæssigt, så er der god grund til at fastholde, at den bedste måde at teste gyldigheden af eller styrken i de gældende begreber, er uopholdeligt at vende tilbage til dem, kritisere dem, stille nye spørgsmål, og sætte dem ind i nye sammenhænge (Johnson 1993:9). Det er for eksempel en ubehagelig kendsgerning, at forbrydelser mod menneskeheden altid begås af mennesker, og det kræver en jævnlig tilbagevenden til vores forestillinger om det menneskelige. Spørgsmål er det væsentligste element i videnskaben, og det vigtigste redskab mod censur og ensretning. Det er ikke nyt, hvad der for eksempel fremgår af John Stuart Mills arbejde *On Liberty* fra 1859, hvori han siger:

There is the greatest difference between presuming an opinion to be true, because, with every opportunity for contesting it, it has not been refuted, and assuming its truth for the purpose of not permitting its refutation. Complete liberty of contradicting and disproving our opinion, is the very condition which justifies us in assuming its truth for purposes of action; and on no other terms can a being with human faculties have any rational assurance of being right. (John Stuart Mill 1859) [1991:24]

Mill var ikke blind for, at historien var fuld af eksempler på undertrykkelse af sandheden, som vi også kender det fra lærdommens institutioner. Et berømt eksempel er Galilei, som blev tvunget til at afsværge sin tro på, at jorden ikke var centrum i universet, men blot en planet blandt andre i universet. Selvom man ikke på helt samme måde vil anklage forskere for kætteri i dag, så er selv de mest moderne lærdomsinstitutioner og universiteter (naturnødvendigt) baseret på forestillinger om, at man kan dømme mellem rigtige og forkerte analyser. Der er i nogen grad tale om udøvelse af institutionel magt, men der er også og langt mere grundlæggende tale om konstante bedømmelser af godt og dårligt akademisk arbejde. Det er ikke et abstrakt problem, men et meget konkret forhold i daglig universitetspraksis. Studenter får gode eller dårlige karakterer, de dumper måske, eller får at vide, at de skal tilføje noget til deres ph.d. afhandling, alt sammen for at fastholde standarden. Disputatser forkastes, kollegers arbejder anmeldes, synspunkter hænges ud, og folk får tillidsposter alt efter andres opfattelse af deres kompetence og indsigt.

Standarderne er ikke uforanderlige eller universelle, men i høj grad historisk og kulturelt betingede. Det gør det nødvendigt at se sin egen autoritet efter i sømmene med mellemrum. Det er ikke så nemt, som det lyder, fordi

der, også hvor det gælder videnskabelige standarder (og institutionelle hierarkier), sker en 'habituering', eller en tilvænnning, der gør dommene 'naturlige'. Det er de også i den forstand, at der må og skal være implicite standarder for videnskabelighed, uden hvilke al tale om forskning ville være løs snak. Ligesom de fleste kulturelle værdier vil også de indlejrede videnskabelige værdier være indforståede og inkorporerede i praksis. Det er oftest kun på den måde, de kan fungere. En del af den afprøvning, Mill taler om, består dog i med mellemrum at forsøge en klargøring af værdigrundlaget for såvel den videnskabelige som den samfundsmæssige praksis. Det er en del af ansvaret.

Dette ansvar er mere omfattende, end man normalt forestiller sig, fordi det i sig rummer et (indirekte) medansvar for den demokratiske proces, vi hylder i det politiske liv. Forskningen er i sig selv et sindbillede på en fordomsfri proces, hvor alle kan komme til orde, hvor mange synsvinkler brydes, og hvor ingen har absolut magt til at objektivere sine egne synspunkter. Det er en del af forskningsinstitutionernes opgave at vise, hvordan historien kan fornys gennem fredelig udveksling af synspunkter, der vedrører *res publica*. Hvis dette lyder en kende lyrisk i forhold til virkeligheden, så er det ikke desto mindre et ideal, det er værd at fastholde.

Bogens indhold

Mange af de tanker, jeg har givet udtryk for i de foregående afsnit, genfindes i bogens rigeholdige kapitler. Forfatterne har fra hver deres faglige perspektiv nærmet sig de store og vanskelige spørgsmål om humanioras berettigelse og betydning. Ingen er i tvivl om værdien af de humanistiske discipliner, men der er heller ingen, der mener, at vi bare kan tage den for givet og lade syv og fem være lige. Bag de sikre og overbevisende argumenter for analyser eller synspunkter findes ofte en ydmyghed over for

det projekt, som forskerne er sat til at udføre på samfundets vegne. Ydmygheden er nært knyttet til en følelse af ansvar over for såvel stoffet som den verden, det skal omsættes i.

I den følgende præsentation af de enkelte bidrag er hensigten ikke primært at opsummere, hvad de enkelte forfattere selv siger mere udførligt og elegant. Tanken er snarere at påpege nogle forbindelseslinier og fælles temaer, der snor sig ind og ud af argumenterne, og som på tværs af faglige traditioner og personlige stilarter gør det muligt at ane et sammenhængende videnskabeligt projekt. Jeg påstår ikke, at alle tænker på humanistisk videnskabelighed på én og samme måde, men jeg mener – og mener det godtgjort i det følgende – at den humanistiske tradition forsyner os med et fælles sprog, hvori vi blandt andet kan tale om forskellige forståelser på en meningsfuld måde.

Bogens struktur og indhold er i nøje overensstemmelse med det afholdte symposium, der var stramt disponeret i en serie emner. Det er naturligt at tage udgangspunkt i en diskussion af begrebet 'menneske', som pr. definition er omdrejningspunktet i de humanistiske videnskaber, og David Favrholtz fører denne diskussion med afsæt i det naturvidenskabelige gennembrud i det 17. århundrede, men med særlig opmærksomhed rettet mod det tyvende århundredes psykologi og filosofi. Det store spørgsmål er, om videnskabens erkendelsesmateriale skal anskues som materielt eller åndeligt, eller med andre ord, har vores undersøgelsesobjekt en egentlig ontologisk status, eller er det simpelthen subjektive oplevelsesdata? I videnskaben har de forskellige svar på dette spørgsmål taget form af enten en biologisme eller en sociologisme, der reducerer mennesket i første person ental i hver sin retning.

I løbet af Favrholtz fremstilling og ikke mindst i den sidste dels diskussion af kunstig intelligens optræder mere eller mindre indirekte et tema, der kan siges at ligge latent i hele bogen, nemlig det langtfra uproblemati-

ske forhold mellem kundskab og samfund som to størrelser, der både kan fremme og hæmme hinanden, men som aldrig kan adskilles helt.

Første Del drejer sig om spørgsmålet om menneskeligheden som ontologi eller ideologi. Finde der noget essentielt menneskeligt, eller er det en påstand, som er betinget af et ønske om at fremhæve den menneskelige erfaring som radikalt anderledes end alt andet? Spørgsmålet kan ses i et fugleperspektiv, hvor det er definitionen af menneskeligheden som sådan, der er på spil, eller i et frøperspektiv, der tager udgangspunkt i forestillingen om det enkelte menneske.

Hans Fink diskuterer vores mange, meget forskellige anvendelser af naturbegrebet både om den menneskelige natur og om den natur, vi kan se det menneskelige som del af eller modstykke til. Et gennemgående tema, som er centralt for enhver diskussion af videnskabelighed, er at selvom vi har mulighed for ved hjælp af naturbegrebet at sondre f.eks. mellem natur og kultur, så hjælper det os også til at forstå kultur som former for natur. Naturbegrebet kan altid bruges altomfattende og anti-dualistisk. Fra denne position kan grænsen mellem natur- og humanvidenskab umuligt gøres skarp, da alt menneskeligt selv er natur i en selvfølgelig og ikke-reduktiv forstand.

Det samme forhold diskuteres under en anden synsvinkel af Dorte Marie Søndergaard, hvis kapitel særligt forholder sig til kønnet som en kategori, der enten understøttes biologisk eller socialt. Kønsforskningen har i høj grad bidraget til at udfordre grænserne mellem de forskellige videnskabelige discipliner, idet det er et åbent spørgsmål, om det overhovedet er muligt at skabe afstand nok mellem det biologiske og det sociale køn, til at det giver mening at tale om kønnet som enten det ene eller det andet. Det ontologiske lader sig dårligt tænke eller nærme uden om det diskursive, og diskur-

sen selv får historisk (materiel) effekt. Selv kroppens naturlighed er således delvist et resultat af kulturelle forestillinger og historiske processer. Et væsentlig dimension af diskussionen er kønnets påfaldende destabilisering i vore dage, en destabilisering, der også udfordrer de videnskabelige sandhedsbegreber, og som i sin konsekvens kan være med til at ændre opfattelsen af humaniora fra primært at indebære en ontologisk konstatering til at bidrage med en form for refleksion, der potentielt forandrer historien.

Et lignede potentiale fremhæves af Uffe Hansen med speciel reference til litteraturvidenskaben. Uffe Hansen diskuterer skønlitteraturens anliggende som en konkret udforskning af enkeltpersoner, og viser nogle af de skiftende opfattelser af personligheden, som man kan følge i fiktionslitteraturen og i psykologien i det 19. århundrede. Han dokumenterer, hvordan nye personlighedsmodeller først opstår i litteraturen for siden at blive lanceret af videnskaben. Hermed får litteraturen en særlig rolle som 'advarselssystem', og den humanistiske interesse for skønlitteratur får dermed en væsentlig større betydning for samfundets selvopfattelse og udvikling, end den blot og bart tekstfortolkende og dannende, i klassisk forstand. Litteraturforskningen åbner muligheden for at forstå, hvad det er for en menneskeopfattelse, der (endnu) i det skjulte driver historien, inklusive menneskeskabte katastrofer og umenneskelige samfundsforhold. Det beklemmende er, at det ikke mindst var rationalismens sejrsgang siden oplysningstiden, der bidrog til at underminere den personlige integritet, og som gjorde f.eks. tredivernes tyske krise mulig. Videnskabelig selvkritik er en nødvendighed, ligesom en fornyet besindelse på det enkeltstående menneskes plads i den større sammenhæng er påkrævet, hvis subjektet ikke skal ses om enten totalt vilkårlig eller fuldstændig samfundsskabt. Et grundlæggende spørgsmål i de humanistiske videnskaber er,

om mennesket faktisk har evne til helt at erkende sit eget væsen, eller om der skal skarpt psykologisk lud til at afdække en personlighed, som principielt er ukendt.

Det er ikke kun psykologien, der udforsker og udfordrer den enkeltes væsen, også den historiske biografi søger den enkeltes spor i historien, som det diskuteres af Birgitte Possing. Biografien giver en særlig optik på det menneskelige og viser, hvordan historien skabes af mennesker, der omvendt også er begrænsede af historien. Den historiske biografi fremstiller enkeltmenneskers livsforløb, hvad enten der er tale om kejsere eller kloge koner, og dermed tager genren et særligt livtag med den store historie; ved at se denne fra et individuelt perspektiv bidrager den biografiske forskning til at vise, hvordan enhver historie skabes af mennesker. Faren er naturligvis, at biografien kammer over i en hagiografi, der tværtimod at historisere den enkelte, løsriver den pågældende helt fra historien og ophøjer personen til en myte. Ved at se på genrens udviklingshistorie får man en fornemmelse af et mere omfattende spørgsmål om skiftende individualitets- og samfundsopfattelser, der kommer til syne i livshistorien.

Anden Del drejer sig om den betydningsdannelse, der foregår via sproget og fortællingen. Dette tema findes i mere eller mindre underdrejet form også i de øvrige dele, men her gøres det til genstand for eksplicit analyse. De første kapitler har deres hovedinteresse i det talende menneske, mens de to sidste handler om det fortalte menneske. Der er tale om forskellige vinkler på selve det at give menneskelighed form i sproget. Samtidig sættes videnskabeligheden som sproglig praksis under lup.

Per Øhrgaard lægger ud med en tale om forholdet mellem videnskab og modersmål. Tidens meget bastante diskussion om internationalisering af videnskaben reduceres ofte til et spørgsmål om, hvilket sprog man formidler sine forskningsresultater i. Som Øhrgaard vi-

ser, er debatten om sproget langtfra ny; til gengæld er den temmelig forenklet. I betragtning af de humanistiske videnskabers sproglighed, både i kraft af deres emne og deres fortolkning, er det nødvendigt hele tiden at holde sig kontinuiteten mellem sproget og verden for øje. Selvom sprog i princippet kan oversættes, vil oversættelsen altid give et lidt andet billede af verden end den originale beskrivelse. Fordi alle humanistiske emner vender ud mod den omgivende menneskelige verden, er det derfor langtfra ligegyldigt, hvilket sprog man anvender. Hvis dansk humanistisk videnskab skal være til glæde for den danske offentlighed som sådan, må dens resultater fremstilles på dansk, ikke kun for at kunne henvende sig direkte til denne offentlighed, men også for at kunne tage højde for den særlige sociale og historiske baggrund, som henvendelsen forudsætter og dermed bidrager til.

Denne diskussion får yderligere energi i det næste kapitel, hvor Peter Harder tager fat i forestillingen om sprogets konstituerende rolle for vores opfattelse af det særligt menneskelige. Han viser, hvordan den fra at have været forankret i en forestilling om en af sproget uafhængig ontologi, nu må baseres i en anden opfattelse om sprog og virkelighed som hinandens ledsagere – snarere end hinandens spejlinger. Sproget er socialt i to betydninger. Dels fungerer det (normativt) i sociale sammenhænge, hvor meningsfuld samtale forudsætter en vis grad af enighed om, hvad ordene 'gælder som' hver især. Dels er sproget med til at sætte omverdenen op som en fælles virkelighed. Ord og tale er fuldstændig centrale for den menneskelige oplevelse af at tilhøre et fællesskab, og ikke mindst af at kunne se det fra en andens sted. Videnskabssproget udnytter denne fællesskaben og bidrager samtidig til dens fornyelse. Ekkoet fra vores sproghandlinger, inklusive vores publikationer om dette og hint menneskelige forhold, kastes hele tiden tilbage fra den verden, vi søger at beskrive.

Tine Tjørnhøj-Thomsen fortsætter denne sprog- og omverdensdebat, men nu med konkret udgangspunkt i tilblivelseshistorier, det vil sige de historier, forældre fortæller børn om deres (biologiske) herkomst. Fortællingerne skaber en narrativ forbundethed i tilgift til og som bekræftelse på det genetiske slægtskab mellem forældre og børn. Hun viser, hvordan disse historier sættes på spil med den nye forplantningsteknologi og bruger dette som afsæt for en diskussion af fortællingens nødvendighed både for fornemmelsen af at høre til, og for potentielt at omskabe de (sprogligt) veletablerede fællesskaber, der udelukker hidtil uomtalte forbundetheder. Selvom livet langtfra kun hører til sprogets domæne, så er samspillet mellem fortæller og tilhører et meget væsentligt element i skabelse, forhandling og transformation af vedtagne sandheder, og dermed de (normsatte) virkeligheder. Det gælder naturligvis også de fortællinger, vi som forskere sætter i omløb i en verden, der blandt andet formes og omformes af netop de fortællinger.

Hvis verden hele tiden bliver til på nye måder i de videnskabelige fortællinger, så stiller dette forskerne over for et grundlæggende spørgsmål om forskningens frihed og om den etiske dimension af al forskning. Det er dette spørgsmål, Preben Meulengracht Sørensen tager op i sit indlæg, der diskuterer humanioras etiske beredskab som temmelig ureflekteret, på trods af at den humanistiske forskning er afgørende for samfundets opfattelse af etiske standarder. Forskningen kan også misbruges i propagandistisk øjemed, som blandt andet sprogforskningen blev det i det nittende århundrede. Humanistiske forskere har i kraft af deres emne og deres videnskabsprog en særlig forpligtelse til at påpege både forsiringer og forvanskninger af gældende begreber om anstændighed og retfærdighed. Mest grundlæggende kan de humanistiske videnskabers etiske bidrag til samfundet ses som en fastholden af proportionerne i forståelsen af menneskelig viden og kunnen.

Tredje Del fortsætter, hvor Anden Del slap, ved eksplicit at behandle spørgsmålet om verdensbilleder som et resultat af nogle særlige forhold mellem etiske og historiske horisonter. Det er forskydningerne og forandringerne i omverdensforståelserne, der er i fokus, herunder naturligvis forskydningerne i videnskaben og dens normer. Normative eller etiske forskydninger finder naturligvis ikke sted i det abstrakte, men lokaliseres i bestemte institutioner eller genrer. Historiske forandringer kan til tider identificeres ved, at moralske domme flyttes fra et rum til et andet, for eksempel fra kirke til retssal.

Jakob Skovgaard-Petersen viser, hvordan orientalistikken har ændret form og retning i de seneste århundreder, men faktisk aldrig har svaret særlig godt til det billede, som den har fået med orientalismekritikken, der både har nivelleret forskningens forskelligartethed og trukket videnskaben ud af historien. Gennem den konkrete analyse af orientalistikkens forskellige faser rejses et alment spørgsmål om de humanistiske videnskabers forhold til 'anderledes' samfund, der hverken lader sig reducere til mindste kulturelle fællesnævner eller lader sig fremstille i alle detaljer. Der vil altid være tale om et møde mellem begreber og forestillinger, og videnskabeligheden består blandt andet i at holde sig på afstand af den nedvurdering, der ligger i, at man tror at kunne forstå alt fra sin egen synsvinkel, og den overvurdering, der ligger i, at man tillægger de andre en dybere indsigt eller højere åndelighed. Kendemærket for den humanistiske forskning er, at den møder sit 'objekt' i øjenhøjde, så at sige, inden for rammerne af en fælles menneskelighed.

Sammenstødene mellem forskellige verdensbilleder viser sig blandt andet i forskellige opfattelser af historisk foranderlighed; i nogle samfund og i nogle epoker er foranderlighed en dyd, i andre ikke. Dette er udgangspunktet for Gunnar Falkemark, der viser, hvordan be-

vægelighed og foranderlighed har været opfattet særdeles forskelligt i de politiske ideers historie. Den omstillingsparathed, som man i dag forventer og beundrer hos mennesker og i videnskaben, ville ikke under enhver synsvinkel blive betragtet som et gode. Forestillingen om, at tid er penge, er med til at sætte meget kortsigtede mål for udviklingen, også i universitetets verden, hvor for eksempel den klassiske orientalistiks tid til fordybelse i detaljen er langt fra turbokapitalismens krav om tempo, fornyelse, produktivitet og højhastighedsteknologi, der med al sin rastløshed truer såvel den humanistiske som den naturvidenskabelige udvikling af egentligt nye indsigter og værdier.

Et af de steder, hvor hastige domme er ved at overtage de langsomme overvejelser er i rettig-heds- og retfærdighedstænkningen. Helle Porsdam viser, hvordan politiske og sociale spørgsmål i stigende omfang formuleres i juraens begreber; hun ser det som et resultat af en amerikansk indflydelse, der er langt mere gennemgribende, end man normalt forestiller sig. Hvor amerikanerne har haft held til at lancere menneskerettighedstænkningen som en slags civil religion, så har de samtidig haft held (eller uheld) til at flytte vurderingen af ret og retfærdighed i det hele taget fra den offentlige debat til retssalens domsafsigelser. Det er i retten, at moralske værdier knæsættes, og i retssalen at tabere og vindere i kampen om værdierne udpeges ved dom. Domstolens politiske magt i Amerika hænger sammen med samfundets multikulturelle oprindelse, som betød, at der ikke i udgangspunktet var et samlende værdisæt; siden er det blevet fremhævet som en ideologi, der er den europæiske langt overlegen, derved at den sikrer den enkeltes mulighed for at 'få ret' over et (fiktivt) fællesskab. Hvad mere er, det er en ideologi, som vinder indpas i Danmark, hvor den kombineres med andre amerikaniseringer, sproglige, forbrugeriske og retlige.

Over for denne form for rettighedsdiskurs, der gør talekravet til en forudsætning for en retfærdighed, der tilmed fastslås ved dom, sætter Svend Andersen en anden etik, der har karakter af en bedømmelse. Under denne synsvinkel bliver etikken til en overvejelse af samfundets normativitet, ikke til en regelsætning i sig selv. Hvor etikdebatten i samfundet ofte bliver til underholdning og meninger, der til enhver tid kan relativiseres, så er det en opgave for de humanistiske videnskaber at fastholde etikken som en forpligtelse, og dermed som et normativt grundlag for fællesskabet. Det er ikke en opgave, videnskaberne har taget på sig med lige stor selvfølge til alle tider, men den ligger latent i den klassiske forestilling om humanitas og i bestemmelsen af mennesket som ansvarligt over for sig selv og fællesskabet. En besindelse på dette kan bidrage til fornyet tillid til standarder, som skelner mellem rigtigt og forkert, uden af den grund at sætte absolutte skel i verden.

Fjerde Del drejer sig om de værdisætninger, der indlejres i dannelse og æstetik. De humanistiske videnskaber har mere end noget været taget til indtægt for et dannelsesideal. Som man vil se det, griber temaerne direkte tilbage til en del af de temaer, der tidligere blev behandlet. Det gælder specielt sammenhængen mellem sproglighed og menneskelig udfoldelse, samt de æstetiske vurderingers indflydelse på almen dannelse.

Øivind Andersen ser på den antikke dannelses-tænkning, som indebar, at et menneske ikke er noget man er, men noget man bliver. Det specifikt menneskelige skulle kultiveres, for at menneskets sande natur kunne udfoldes. Fornuften (ratio) udfoldedes specielt gennem talen (oratio), og den klassiske retorik kan derfor ses som en slags ur-humaniora, idet den ikke bare gjorde folk til talere, men også dannede dem som mennesker. Retorikken var stedet for den offentlige meningsdannelse, og

dermed for såvel videns- som værdiformidling. Derudover udgjorde den et omfattende pædagogisk system, som ikke alene indgav elverne en fortrolighed med traditionelt stof, men også en gennemgribende forestilling om ordets kraft. Igennem retorikken blev mennesket således set som et med-menneske, og personligheden kunne tage form gennem den individuelle mestring af sproget. Her bliver ideen om et ur-humaniora tydelig.

Kasper Monrad tager fat om det æstetiske og diskuterer den erkendelse, der kan opnås gennem oplevelsen af kunstværker. Det drejer sig ikke mindst om erkendelsen af følelser og værdier, der delvist unddrager sig sproget, og som derfor i princippet først synliggøres i billedkunsten for derefter måske at sive ind i sproget. Her er der en interessant parallel til et tidligere argument vedr. fiktionslitteraturen, nemlig at kunsten på mange måder giver et signalment af nye indsigter, før videnskaben får adgang til dem. Spørgsmålet er derefter, hvad billeder betyder for den offentlighed, der i dag oplever kunst fra andre tider. Et muligt svar er, at den faktisk stadig fungerer som en øjenåbner for hidtil skjulte sammenhænge. På trods af denne billed-erkendelse er sproget dog et uomgængeligt redskab for en dybere formidling af kunstens historicitet og betydning.

Det gælder også den moderne litteratur, som Anne-Marie Mai undersøger, at den åbner sindet for en forståelse af menneskelighedens vilkår her og nu. Med afsæt i en diskussion af nutidige, yngre forfattere, der binder an med hybriditet og genrepralisme som en afspejling af epoken, sættes samtidig spørgsmålstegn ved æstetikbegrebet og hele det litterære formsprog. Anne-Marie Mai slår til lyd for, at litteraturforskningen skal være mere lydhør over for den samtidslitteratur, der trodser kanon, og som fra sin marginale position i forhold til den litterære tradition meddeler en ny tids værdier. Et interessant perspektiv er, at litteraturforskningen skal opgive sin praksis med

at afsige æstetiske domme, og i stedet lade litteraturen selv afgøre, hvad der er stort og småt.

Femte Del tager det store spørgsmål om videnskabens ansvar op til fornyet debat. Det, der i mange af de tidligere indlæg har ligget som en skjult dagsorden, kommer her frem til nøje eftersyn, nemlig de humanistiske videnskabers forhold til offentligheden.

Arkæologien har i et par århundreder leveret stof til nationale oprindelsesmyter, hvad enten den ville det eller ej. Som Kristian Kristiansen viser, så er spørgsmålet om, hvem fortiden tilhører, blevet stadig mere aktuelt i takt med udviklingen af rettighedstænkningen til også at omfatte kulturelle rettigheder, herunder retten til egen kulturarv. Fra en kulturforsknings synsvinkel er hele forestillingen om en 'egen' kulturarv dybt problematisk, og det er blevet nødvendigt at organisere sig i nye faglige interessegrupper for (måske) at forsvare forskningens ret og pligt til at påpege misopfattelser og urimeligheder, selv når det er mest politisk ukorrekt. Kristian Kristiansen fremsætter det synspunkt, at videnskabelighed er nært beslægtet med demokratiet og den dermed forbundne ret til at argumentere for en bestemt opfattelse af virkeligheden på den ene side og pligt til at korrigere misrepræsentationer på den anden; det betyder imidlertid også, at det er vanskeligt som forsker at blande sig i konkrete tvister om rettigheden til fortiden, idet den ideologisering, der ofte er en del af debatten, i princippet er videnskaben fremmed.

Mikael Rothstein ser den videnskabelige praksis som snævert samvirkende med anden samfundsmæssig praksis på den måde, at forskere naturligvis bidrager til den offentlige debat (hvis de altså gør det) på baggrund af deres faglige indsigter. Videnskaben er et bolværk mod usaglig diskrimination, og det er netop den faglige kompetence, der forpligter humanister til at blande sig i diskussionerne af virke-

ligheden, når de synes baseret på mangel- eller fordomsfulde præmisser. Det gælder i høj grad de nye religioner, som er Mikael Rothsteins forskningsfelt, at de bliver misrepræsenteret i den offentlige debat. Det er dog langt fra omkostningsfrit at stille op til forsvar for virkeligheden, idet det erfaringsmæssigt har medført, at man bliver taget til indtægt for religionerne, snarere end for menneskers ret til at tro, som de nu vil. Pointen er imidlertid, at netop det faglige, eksterne, perspektiv tillader forskeren at anlægge et helt andet syn på sagerne end de troende selv. Det er denne 'anderledes' (og langt mere systematiske) indsigt, der skal omsættes i det samfund, som også forskerne er en del af.

I det afsluttende kapitel fører Frans Gregeren diskussionen over i et meget kontant spørgsmål om genoplivning af den borgerlige offentlighed. Han viser gennem eksempler, hvordan humanistiske forskere lidt naivt går rundt og forestiller sig, at der faktisk er en interesseret offentlighed, mens sandheden snarest er, at trods langvarige, mangfoldige og overbevisende argumenter for humanioras nytte, så er der ikke rigtig nogen, der hører efter. Et af problemerne er, at humaniora ikke rigtig har besindet sig på sin faktiske placering i dagens samfund, og i øvrigt er dybt splittet indadtil mellem 'æsteter' og 'teoretikere', for at sige

det kort. Der er derfor ikke tale om en uskyl-dig, videnskabsintern, humanistisk kommentar til verden; forskningen er uhjælpeligt indspundet i samfunds- og andre interesser, der ligger hinsides den interne forståelseskompetence. Som et første skridt på vejen mod de bedste sendeflader på landets TV-kanaler må vi opdatere vores opfattelse af, hvad de humanistiske videnskaber egentlig kan, og integrere den videnssociologiske opdatering i vores pædagogiske praksis.

Som det vil være fremgået af det foregående, er der meget stof til eftertanke at hente i bogens kapitler. Sammenhængen mellem videnskab og værdier demonstreres på godt og ondt, og det forekommer mig, at vi er nået et godt stykke videre imod en fælles erkendelse af den humanistiske forsknings potentiale. Den indledende præsentation af bogens ambition og indhold viser på én gang spændvidden og sammenhængen i de humanistiske videnskaber, der alle bidrager afgørende til fornyelsen af samfundets tankeberedskab.

Det er mit håb, at bogen viser, at de humanistiske videnskaber ikke er eksklusive, men at de er i konstant dialog med såvel andre videnskaber som med det samfund, der til enhver tid er forskningens klangbund, men netop ikke dens herre.

Litteraturliste

- Burke, Peter (1999), 'Erasmus and the republic of letters', *European Review*, vol. 7, no. 1: 5-17.
- El Saadawi, Nawal (1996), 'Dissidence and Creativity', i Chris Miller, ed. *The Dissident Word, The Oxford Amnesty Lectures 1995*, New York: Basic Books.
- Favrholdt, David (1990), 'Naturvidenskaberne og deres grænse', i Thor A.Bak og Erik Dal, red. *Videnskabens Enhed - ?*, København: Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab.
- Fink, Hans (1990), 'Naturens enhed og videnskabernes Kulturforskning som naturforskning', i Hans Fink og Kirsten Hastrup, red. *Tanken om enhed i videnskaberne*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Fjord Jensen, Johan (1996), *Babel og Tomrum. De systematiske videnskaber og humaniora*, København: Gyldendal.
- Flor, Jan Riis (1990), 'Naturalisme uden forkortelser', i Hans Fink og Kirsten Hastrup, red. *Tanken om enhed i videnskaberne*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Giddens, Anthony (1984), *The Constitution of Society*, Cambridge: Polity Press.

- Grafton, Anthony (1991), *Defenders of the Text. The Traditions of Scholarship in an Age of Science, 1450-1800*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Gregersen, Frans (1998), 'Lingvistikredsen – en københavnsk kreds af sprogforskere', i Thomas Söderqvist, Jan Faye, Helge Kragh og Frank Allan Rasmussen, red. *Videnskabernes København*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Hastrup, Kirsten (1995), *A Passage to Anthropology. Between Experience and Theory*, London: Routledge
- (1999), *Viljen til Viden. En humanistisk grundbog*, København: Gyldendal.
- Høffding, Harald (1887), *Etik. En Fremstilling af de etiske Principer og deres Anvendelse paa de vigtigste Livsforhold*, (tredje udgave) København 1905: Gyldendalske Boghandel.
- Johnson, Barbara (1993), 'Introduction', in Barbara Johnson, ed. *Freedom and Interpretation. The Oxford Amnesty Lectures 1992*, New York: Basic Books.
- Koch, Carl Henrik (1998), 'To generationer i københavnsk filosofi: Postspekulationens og positivismens tidsalder 1880-1945', i Thomas Söderqvist, Jan Faye, Helge Kragh og Frank Allan Rasmussen, red. *Videnskabernes København*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Mill, John Stuart (1859), *On Liberty [and Other Essays]*, Oxford 1991: Oxford World Classics.
- Panofsky, Erwin (1991), *Perspective as Symbolic Form*, New York: Zome Books.
- Said, Edward (1979), *Orientalism*, New York: Vintage Books.
- (1994), *Representations of the Intellectual*, London: Vintage.
- Soyinka, Wole (1996), 'Unholy Words and Terminal Censorship', i Chris Miller, ed. *The Dissident Word, The Oxford Amnesty Lectures 1995*, New York: Basic Books.
- Spang-Hanssen, Ebbe (1990), 'Hvad er humanistisk videnskab, og hvorved adskiller den sig fra naturvidenskaben?', Thor A. Bak og Erik Dal, red. *Videnskabens Enhed – ?*, København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.